

Шкабаріна М. А., аспірант (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті розкрито, що розвиток педагогічної креативності майбутнього вчителя відбувається шляхом визначення та запровадження у навчально-виховний процес вищого навчального закладу педагогічних умов. Наведено розуміння поняття «педагогічні умови розвитку креативності майбутнього вчителя початкової школи». Розглянуто та проаналізовано праці дослідників з питань умов та бар'єрів розвитку креативності. На основі теоретичного аналізу наукових джерел запропоновано комплекс педагогічних умов для розвитку педагогічної креативності.*

***Ключові слова:** педагогічна креативність, педагогічні умови, підготовка майбутнього вчителя, навчально-виховний процес.*

***Аннотация.** В статье раскрыто, что развитие педагогической креативности будущего учителя происходит путем определения и внедрения в учебно-воспитательный процесс высшего учебного заведения педагогических условий. Наведено понимание понятия «педагогические условия развития креативности будущего учителя начальной школы». Рассмотрены и проанализированы труды исследователей по вопросам условий и барьеров развития креативности. На основе теоретического анализа научных источников предложен комплекс педагогических условий для развития педагогической креативности.*

***Ключевые слова:** педагогическая креативность, педагогические условия, подготовка будущего учителя, учебно-воспитательный процесс.*

***Annotation.** The development of future teachers' pedagogical creativity is happened by definition and implementation of pedagogical conditions in the educational process of the university. An understanding of the concept «pedagogical conditions of the development of future primary school teacher's pedagogical creativity» is offered in the article. The works about conditions and barriers of creativity development are considered and analyzed. The complex of pedagogical conditions of future primary school teacher's pedagogical creativity is defined by theoretical analysis of scientific sources.*

***Keywords:** pedagogical creativity, pedagogical conditions, future teachers training, educational process.*

Реформи, що відбуваються у системі вищої освіти України, висувають нові вимоги щодо професійної підготовки майбутніх учителів. Сучасний вчитель повинен не лише володіти певним обсягом знань, умінь та навичок, але й творчо підходити до завдань, оригінально вирішувати проблемні ситуації, швидко адаптуватись до суспільних змін. У зв'язку з цим, особливого значення набуває розвиток у майбутніх учителів педагогічної креативності.

За останні роки науковцями накопичений значний досвід розвитку креативних здібностей. Основні положення цієї проблеми відображені у розвідках Т. А. Барішевої, Д. Б. Богоявленської, Н. Ф. Вишнякової, М. М. Кашапова, Я. А. Пономарьова, С. О. Сисоєвої та ін. Теоретично-методологічні основи розвитку креативності у процесі підготовки майбутніх учителів представлені дисертаційними дослідженнями таких науковців: І. В. Гриненка, О. М. Дунаєвої, Н. І. Міщенко, І. Ю. Шахіної, В. П. Черноус та ін. Незважаючи на напрацювання з цієї проблеми, визначення педагогічних умов розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкових класів залишається нерозглянутим.

Метою нашої статті є дослідження педагогічних умов розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів школи першого ступеня.

Проаналізувавши ситуації проявів креативності в різних професіях, навіть нетворчих, Т. Любарт дійшов до висновку, що творчість можлива у будь-якому професійному контексті, але вірогідність новаторства підвищується, якщо організація допускає і підтримує творчість своїх співробітників [1]. Під час підготовки майбутніх вчителів початкової школи для розвитку їхньої педагогічної креативності важливо визначити та впровадити педагогічні умови у навчально-виховний процес ВНЗ, які сприяли б цьому.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подані такі означення поняття «умова»: «необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності за яких відбувається або здійснюється щонебудь» [2, с. 1295]. У психологічній теорії умову визначають як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища [3, с. 206]. Тобто під умовою розуміють певні обставини дійсності, які перешкоджають або, навпаки, сприяють чомусь.

У педагогічному дискурсі вчені по-різному тлумачать поняття «педагогічні умови», тому єдиного погляду на сутність цього визначення не існує. Так, на думку Ю. К. Бабанського, педагогічні умови – це відповідні фактору педагогічні обставини, які сприяють (або протидіють) проявам педагогічних закономірностей, обумовлених дією факторів [4, с. 80]. Отже, під педагогічними умовами розвитку педагогічної креативності

майбутнього вчителя початкової школи розуміємо сукупність необхідних взаємопов'язаних обставин, впровадження яких у навчально-виховний процес ВНЗ сприятиме здійсненню поставленої дидактичної мети.

У наукових працях дослідників виділено два рівні педагогічних умов. Перший рівень педагогічних умов – це особистісні характеристики студентів, які детермінують успішність протікання навчально-виховного процесу. Другий рівень педагогічних умов – безпосередні обставини реалізації процесу (навчання, виховання) – власне класичні педагогічні умови [5, с. 90–92.]. Отже, у нашому дослідженні ми будемо визначати «класичні» педагогічні умови, які сприятимуть розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів. Для визначення педагогічних умов розглянемо погляди вчених на зазначену проблему.

Науковець С. Д. Смірнов зазначає, що умови або фактори, що впливають на перебіг творчої діяльності, поділяються на два види: ситуативні та особистісні. До останніх відносяться стійкі властивості, риси особистості або характеру людини, які можуть впливати на стани, викликані тією чи іншою ситуацією. До ситуативних чинників відносяться: ліміт часу; стан стресу; стан підвищеної тривожності; бажання швидко знайти рішення та ін. [6, с. 99–100]. Тобто успішний розвиток креативності у середовищі університету відбуватиметься за рахунок організації навчального процесу таким чином, щоб забезпечити комфортні умови для прояву творчих здібностей (ситуаційні фактори) студентів, а також перешкоджати проявам особистісних рис студентів, що блокують креативність.

Вченим наведено деякі методичні рекомендації, які допомагають розвинути креативність у навчально-виховному процесі. Автор рекомендує: не придушувати інтуїцію студента; формувати впевненість в своїх силах; максимально спиратися у процесі навчання на позитивні емоції; стимулювати прагнення студента до самостійного вибору цілей; заохочувати схильність до ризикованої поведінки; не допускати формування конформного мислення, боротися з орієнтацією на думку більшості; розвивати уяву і не пригнічувати схильність до фантазування; формувати чутливість до протиріч, вміння виявляти і свідомо формулювати їх та ін. [6, с. 102–103]. Врахування наведених рекомендацій у процесі викладання дисциплін, на нашу думку, сприятиме формуванню відповідних якостей особистості, що матиме потенціал для розвитку креативності. У цьому контексті актуальним є стиль спілкування викладача з студентами, врахування їхніх індивідуальних особливостей, психологічна підтримка, надання допомоги у різних видах навчально-виховної діяльності.

Педагогічна діяльність викладача може бути сприятливою для розвитку досліджуваної якості та навпаки. Так, наприклад, у своєму дослідженні М. М. Кашапов вважає, що істотну роль у затримці розвитку креативності студентів відіграють викладацькі бар'єри: відсутність мотивації на творче

викладання; страх перед невдачею; страх критики, осуду; небажання йти на конфлікт; боязнь інновацій, уніфікація навчальних заходів. Ще одним бар'єром є авторитарний стиль педагогічного спілкування, зайва жорсткість в оцінці вчинків, іноді обмеження їхньої фантазії, власної думки та ін. [7, с. 226]. З наведеної вище інформації можна зробити висновок, що роль викладача є важливою для розвитку креативності студентів, від його особистості та манери спілкування залежить багато факторів, що можуть відобразитись не лише на успішності у навчанні студентського колективу, але й на творчих здібностях вихованців.

Психолог Л. Б. Єрмолаєва-Томіна вважає, що головною умовою розвитку креативності є пробудження адаптаційного рефлексу (творчий викладач – творчий студент). Наступним умовою є поєднання і одночасний розвиток образотворчих і творчих навичок. Також важливим є дотримання принципу диференціації та інтеграції. Всі здатності до творчості необхідно будувати на розвитку психічних процесів – сприйнятті, пам'яті, мисленні і уяві. Крім того, необхідні систематична і постійна включеність у творчість, вимога не притримуватись стандартів та шаблонів [8, с. 213–215].

Автори монографії «Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології» вважають, що для формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя важливо застосовувати індивідуально орієнтований підхід, а одним із основних методів є особистісно зорієнтований тренінг. Значущим є вироблення позитивної Я-концепції. Велику роль у цьому процесі відіграє застосування ігрових форм навчання, групових дискусій, розв'язання педагогічних задач та створення умов психологічної захищеності [9, с. 157–167]. Наведені рекомендації безпосередньо стосуються організації навчального процесу в процесі підготовки майбутніх вчителів, які ми врахували під час проектування поетапної технології розвитку креативності майбутніх педагогів школи першого ступеня.

Розвиток креативних здібностей безпосередньо пов'язаний з мотивацією особистості. Т. Любарт з цього приводу зазначає, коли йде мова про креативність варто розрізнити два типи мотивації – внутрішню і зовнішню [1]. Внутрішня мотивація є стійкою та тривалою, саме тип мотивації забезпечує успішний розвиток особистісних креативних рис, оскільки майбутніх педагог прагне цього сам. Зовнішня мотивація не є довготривалою та стійкою тому, що стимулювання закінчується після отримання бажаного результату. Тому у процесі розвитку педагогічної креативності важливо створити умови для внутрішнього мотиву, тобто глибоко усвідомлення важливості розвитку цієї якості.

Одним із важливих бар'єрів, що перешкоджає прояву креативності є «психологічна інерція» – це звичка до стандартних дій в типових ситуаціях або завзяте прагнення людини думати і діяти відповідно до вироблених і набутих звичок і уявлень [10, с. 55]. Тобто успішний розвиток креативності

не можливий без позбавлення від цієї звички, для її усунення психологи та вчителі радять застосовувати психологічний тренінг, вправи якого налаштовують учасників на позбавлення стереотипного мислення, показують, як вихід за межі існуючих стандартів розширює грані наших можливостей.

Отже, спираючись на праці дослідників із зазначеної проблеми, ми дійшли висновку, що для розвитку креативності студентів важливими є:

- розвинуті творчі здібності майбутнього педагога;
- спеціально створене середовище, яке сприяє розкриттю потенційних можливостей студента;
- наявність «креативного зразку», тобто викладача, який своїм прикладом мотивує особистість;
- постійна включеність студента в творчий процес (допомагає удосконалювати креативні навички, робить процес творчості звичним, повсякденним);
- стійка внутрішня мотивація студента;
- позитивна «Я-концепція» майбутнього фахівця забезпечує позитивний емоційний фон для професійного зростання;
- застосування особистісно орієнтованого підходу безпосереднього розвиває творчі здібності студента у процесі навчання;
- використання інноваційних технологій навчання під час професійної підготовки допомагають вирішувати сучасні проблеми та цілі освіти відповідно до проблем на запитів суспільства.

Таким чином, на основі здійсненого аналізу психолого-педагогічної літератури нами були визначені наступні педагогічні умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін:

- використання креативного потенціалу дисциплін фахового циклу;
- створення креативного освітнього середовища;
- застосування інноваційних технологій у процесі викладання фахових дисциплін;
- упровадження спецкурсу «Основи педагогічної креативності вчителя початкової школи».

Аналіз праць з теми дослідження дав змогу визначити умови розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів. Теоретичні положення та методичні рекомендації науковців допомогли виявити основні закономірності успішного розвитку креативних здібностей студентської молоді. Серед них важливими є: підтримка освітнього середовища, стійка внутрішня мотивація до розвитку творчих здібностей, наявність зразка для наслідування, застосування сучасних підходів до навчання студентів, удосконалення навчального процесу за рахунок включення інноваційних методів навчання.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі вважаємо впровадження визначених умов у процес підготовки майбутніх вчителів та перевірку їхньої ефективності.

1. Любарт Т. Психология креативности [Електронний ресурс] / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни. – М. : «Когито-Центр», 2009. – Режим доступу : <http://log-in.ru/books/psikhologiya-kreativnosti-lyubart-t-mushiru-k-tordzhman-s-zenasni-f-uchebnyeposobiya/> **2.** Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-уклад. Бусел В.]. – К. : Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с. **3.** Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н. И. Конюхов. – Воронеж : Модэк, 1996. – 224 с. **4.** Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Знания, 1987. – 560 с. **5.** Тверезовська Н. Сутність та зміст поняття «Педагогічні умови» / Н. Тверезовська, Л. Філіппова // Нова пед. думка. – 2009. – № 3. – С. 90–92. **6.** Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования : от деятельности к личности: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений [Електронний ресурс] / С. Д. Смирнов. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 304 с. – Режим доступу : <http://www.rulit.me/books/pedagogika-i-psihologiya-vysshego-obrazovaniya-read-70999-1.html> **7.** Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала : монография / М. М. Кашапов. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 688 с. **8.** Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – 2-е изд. – М. : Академический Проект : Культура, 2005. – 304 с. **9.** Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоева, Н. В. Гузій, Н. В. Кічук; За ред. С. О. Сисоевої, Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с. **10.** Утёмов В. В. Педагогика креативности прикладной курс научного творчества : учебное пособие / В. В. Утёмов, М. М. Зиновкина, П. М. Горев. – Киров : АНОО «Межрегиональный ЦИТО», 2013. – 212 с.

Рецензент: д.геогр.н., профессор Калько А. Д.